

THOMAS PIKETTY’NİN 21. YÜZYIL’DA EŞİTSİZLİK DİNAMİKLERİNİ BİR KİT’A AVRUPASI BAKIŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Thomas Piketty’nin, “21.yy’da Sermaye” başlıklı kitabı dünya ekonomi literatüründe çok ses getirdi. Uzun zamandan beri Anglosakson hâkimiyetinde olan ekonomi literatüründe bir Kıt’a Avrupası bakış açısının ses getirmesi dikkat çekicidir. Yazarın Fransız olması ve ağırlıklı olarak Fransız ekolünden gelmesi kitabı ayrıcalıklı kılan bir nedendir. Fransız ekolünden gelen bir akademisyen olarak kitabı orijinal dili olan Fransızca okuma ayrıcalığına sahip oldum. Bu yazı, “*Thomas Piketty, Le Capital au XXIe siècle, Seuil, 2013*” kitabının kapsamını genel bir çerçevede sunma ve yazarın bakış açısını etkileyen unsurları ortaya koyarak, kitabın ana eksenini olan eşitsizlik sorununa Kıt’a Avrupası bakış açısının getirdiği yorumun analizini yapmak amacını taşımaktadır.

Yazarın bakış açısını belirleyen etkenler

Yazar Amerikan rüyasını 22 yaşında tanıdığını ve Boston’daki üniversite hayatının kendisi açısından çok belirleyici bir deneyim olduğunu, ama çok hızlı bir şekilde Fransa’ya ve Avrupa’ya geri dönmek istediğini ifade ediyor. 25 yaşında geri dönüşü Paris’i -kısa ziyaretler dışında- bir daha hiç terk etmediğini belirtiyor. Piketty, Avrupa’da yaşama tercihinin altında yatan temel nedeni “*Amerikalı ekonomistler beni çok fazla ikna etmedi*” diye açıklıyor (s.63). Yazar ABD’de yapmış olduğu, ağırlıklı olarak matematiksel ve soyut doktora tez çalışmasının sonucunda dünyadaki ekonomik sorunlarla ilgili çok fazla bir şey bilmediğini fark etmiş. Örneğin Kuznet’den beri eşitsizlik dinamikleri üzerine hiçbir tarihsel veri toplanmadığını tespit etmiş. Kısaca kendisi, ekonomi disiplininin matematik, salt teori ve çoğu zaman ideolojik yaklaşımlardan kendisini kurtaramamış olduğu kanaatine ulaşmış. Bu bağlamda ekonomi disiplininin tarihsel araştırmalar ve diğer sosyal bilimlerle bağlantılı olarak yorumlanmasının günümüz ekonomik sorunlarını daha

açıklayıcı olacağına karar vermiş. Piketty, 18 yaşını Fransız devriminin 200. yılına denk gelen ve aynı zamanda Berlin duvarının yıkıldığı 1989 yılında yaşayan bir nesilden geldiğini ifade ediyor ve asla komünist rejimlere bir sempati duymadığının altını çiziyor. Piketty'e göre adil bir toplumsal düzen, demokratik olarak tartışılabilir bir hukuk devletinin kurulması ile gerçekleşebilir. Yazar Fransa'da bir üniversite ekonomisti olmanın büyük bir avantaj olduğunu söyler: Fransa'da ekonomistler -ABD'de olduğunun aksine- tarih ve sosyoloji alanındaki meslektaşlarını ikna ederek onların yararlı olduğunu öne çıkarır. Yazar ekonominin ancak sosyal bilimler disiplini içinde gelişebileceğini vurgular.

Kitabın kapsamı

Kitabın Fransızca versiyonu 970 sayfadır. Geniş kapsamına göre son derece anlaşılır ve kolay okunabilen bir plan yapılmış olması kitabı değerli kılan bir özelliktir. Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm “Gelir ve Sermaye” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kitabın temel kavramsal çerçevesi ile 18. yy.’dan bu yana ekonomik büyüme konusu yer almaktadır.

İkinci bölüm, “Sermaye/Gelir İlişkisinin Dinamiği” üzerinedir. Bu bölümde milli gelirin küresel düzeyde sermaye ve emek arasındaki bölüşümünü yöneten kurallar açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde “Eşitsizliklerin Yapısı” anlatılmıştır. Bu bölümde ücret ve sermaye eşitsizliklerinin üzerinde ayrı ayrı durulmuş, hakkediş ve 21.yy’da küresel eşitsizlik üzerine değerlendirmeler yapılmış, -eşitsizliğin tarihsel dinamikleri açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm ise “21.yy’da Sermayeyi Düzenlemek” üzerinedir. Bu bölümde amaç bir önceki bölümlerden edinilen bilgiler doğrultusunda politika üretebilmektir. Bu çerçevede 21.yy.’da sosyal devlet nasıl olmalıdır? Sermaye ve servet üzerinden alınacak vergiler nasıl düzenlenmelidir? Zenginliğin dağılımının uzun dönem gelişimi hakkında neler biliyoruz? gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Kitap, Marx ve Kuznetz’in tezlerini yansıtan iki temel soru ekseninde bugünkü bölüşüm sorununu ortaya koymaktadır:

Soru 1. Marx’ın 19.yy’da iddia ettiği gibi, özel sermaye birikimi dinamiğine göre, zenginliğin ve gücün belli ellerde yoğunlaşması kaçınılmaz bir sonuç mudur?

Yoksa,

Soru 2. Kuznets'in 20.yy'da düşündüğü gibi, büyümenin, rekabetin ve teknolojik ilerlemenin dengeleyici güçleri, eşitsizlikleri kendiliğinden azaltıp, gelişmenin ilerleyen evrelerinde uyumlu bir istikrar yaratır mı?

Soru 3. 18.yy'dan bu yana gelir ve servet dağılımının gelişimi hakkında gerçekte ne biliyoruz ve 21.yy için çıkaracağımız dersler nelerdir?

Yazar bu sorulara verilmeye çalışılan yanıtların hem kusurlu hem de eksik kalabileceğini baştan belirtiyor. Ama tüm yanıtların, daha önceki tüm çalışmalardan daha fazla tarihsel ve karşılaştırmalı verilere dayandığını da altını çiziyor. Çünkü kitap üç asırlık veri seti ve yenilenmiş bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Kitabın literatüre katkısı

Kitap tam bir ekonomi-politik yaklaşımıyla yazılmış. Piketty, bu kitabın, bir ekonomi kitabı olduğu kadar; bir tarih kitabı da olduğunu iddia eder. Kitabın literatüre katkısı 18.yy'dan 21.yy aralığını kapsayan bir veri seti yaratması ve bu veri setinin gelecekle ilgili projeksiyonlar için kullanılmış olmasıdır. Yazar, 2013'de yayımlanan bu kitapta sermayenin 2063 veya 2113'de alacağı biçime ilişkin öngörülerde yetersiz kalmanın sorumluluğunun tamamen kendisine ait olduğunu ifade eder. Piketty'e göre, gelir ve servet dağılımının tamamen politik, kaotik ve öngörülemez olduğunu tarih bize göstermektedir.

Kitabı orijinal kılan en önemli unsur anlatımların klasik romanlardan alıntılarla desteklenmiş olmasıdır. Birinci Dünya savaşına kadar para pek çok romancı için bir edebiyat malzemesi olarak kullanılmış. Örneğin 18. ve 19. yy'ın klasik romanlarında paranın sosyal statüleri ve yaşam seviyelerini belirleyen bir unsur olduğu anlatılır. (s.175). Jane Austen'in romanlarından Birleşik Krallık'ta ortalama gelirin 1800-1810 döneminde yıllık 30 livre; Balzac'ın Goriot Baba romanında Fransa'da 1810-1820 yıllarında ortalama gelirin 400-500 frank olduğu anlaşılır. Gerek Balzac gerekse Austen bu miktarların kat be kat üstünde bir gelire ancak iyi bir hayat yaşanacağını tasvir eder. Diğer bir deyişle ortalama bir yaşam için bu miktarın 20-30 kat daha fazlasının gerektiği bu romanlardan çıkarılabilecek bir sonuçtur. Bu örnekleri Amerikan, Alman, İtalyan romanlarında da görmek mümkündür. Romanlar çerçevesinde yapılan analizde Orhan Pamuk'un romanlarına da atıf vardır (s.179): Pamuk'un, romanlarında 1970-80 yıllarının İstanbul'unu anlattığı kısımlarında, Türkiye'de enflasyonun, paraya atfedilen önemi neredeyse ortadan kaldırmış olduğu anlaşılmaktadır. Piketty dünyanın 19.yy'dan bu yana ne kadar değiştiğini bu romanlardan yola çıkarak anlatır. Balzac veya Jane Austen, 19.yy'da servetin doğasının hemen hemen herkes için çok açık olduğunu romanlarında anlatmıştır. Buna göre servet rant üretmek içindi, yani

düzenli ve güvenli gelir getiren bir araç idi. Örneğin, 1835’de yayınlanan Balzac’ın en ünlü romanlarından Goriot Baba, 19.yy toplumsal eşitsizliklerini, miras ve servetin oynadığı rolü en iyi anlatan romanlardan biridir. 19. yy’da servet, büyüklüğü ne olursa olsun iki biçim alırdı: Toprak ve kamu borcu. 21. yy’da servetin bu biçimleri arkaik (modası geçmiş) görünebilir. Çünkü bugün sermaye daha dinamik bir yapıya sahiptir. 19. yy’dan bu yana sermayenin biçimi değişmiştir: Goriot Baba, hamurlarıyla zengin olurken; Steve Jobs tabletleriyle zengin olmuştur.

21.yy’da eşitsizlik dinamikleri üzerine değerlendirmeler

Modern büyüme ve bilgi dağılımı sermaye ve eşitsizliklerin derin yapısını değiştirmedir. Sermayenin randıman oranı üretim ve gelirdeki artış oranını geçerse -19.yy’a kadar olduğu gibi ve 21.yy da olacağı gibi- kapitalizm keyfi eşitsizlikler yaratmaya devam edecek ve demokratik toplumların hakkeşiş dayalı değerleri yine kökten sorgulanacaktır. Piketty, demokrasi ve toplum çıkarları için kapitalizmin ve özel çıkarların kontrolünü (korumacılığı ve milliyetçiliği dışarda bırakarak) ele alacak yollar olduğunu ifade ediyor. Bu yolların öncelikle tarihten çıkarılacak dersler olduğunu vurguluyor ve bu çerçevede Malthus, Young ve Fransız devriminden yola çıkıp, Ricardo ve Marx’dan Kuznets’e varan bir tarihsel perspektif çiziyor. (s. 19-37).

Yazar, “ücret eşitsizliklerinin neden farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda daha az veya daha güçlü? olduğu sorusunun yanıtını eğitim ve teknoloji arasındaki ilişkiye vurgu yaparak açıklıyor. Bu çerçevede emeğin nitelik arzı ve nitelik talebi arasındaki ilişkiye bakmak gerektiği vurgulanıyor. Nitelik arzı devlet tarafından, eğitim ile sağlanır. Nitelik talebi ise ülkenin mal ve hizmet üretimi için elinde bulunduğu teknolojiye bağlıdır. Eğer nitelik arzı nitelik talebine yetişmiyorsa ücret eşitsizliği artar. Bu çerçevede teknoloji ve eğitim uzun dönem eşitsizlik sorununu açıklayan unsurlardır. Eğitim ve teknoloji arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik yaklaşıma göre ücret emeğin marjinal üretkenliğine eşittir ve bu da emeğin niteliğine bağlı olarak artar. Ancak bu yaklaşımda bazı sınırlar vardır: İşgücü piyasası kurallardan ve spesifik anlaşmalardan oluşan sosyal bir yapıdır. Ücret yapıları çok yavaş değişirken, kar yapılarındaki değişimler hızlıdır ve eşitsizlik artışı çoğu zaman kardaki hızlı artışlardan kaynaklanır.

Yazara göre 21. yy’da teknoloji emeğin rolünü güçlendirmiştir, özellikle nitelikli emek, üretim sürecinde önemli hale gelmiştir. Beşeri sermaye yatırımında artış kaydeden gelişmiş ülkeler (s. 362-364) emeğin üretkenliğinde sağladıkları artış ile sermaye birikimi sürecini dengelemiştir. Bu çerçevede

beşeri ve fiziki sermayenin birbirlerine göre üstünlükleri tartışılabilir. Ancak Piketty sermayenin doğası tamamen değişse de öneminin aynı kaldığını ifade ederek, sonuçta sermayenin emeğe göre öneminin azalmadığının altını çizmektedir.

Politika sorunları üzerine değerlendirmeler

Kitap, eşitsizlik olgusu bağlamında “bir denge dağılımı var mı?” sorusuna yanıt arıyor(s. 572). Piketty, eşitsizliği hakkediş kavramı bağlamında ele alıyor (s.662). Bu çerçevede kitabın ilgi çeken bir yönü “meritokrasi” kavramına sıkça atıf yapılmış olmasıdır. Meritokrasi’de kayırma yoktur, toplum içerisinde bireyler yetenekleri ölçüsünde rol alır. Ama zengin toplumlarda çok uçta meritokrasi eşitsizlik yaratabilir. Örneğin Fransa’da Napolyon’dan Birinci Dünya savaşına kadar az sayıda yüksek düzey devlet memurları asillerden oluşuyordu. Bunların donanımları ve bilgileri nedeniyle yüksek maaşları hakkettiği ifade edilirdi. Aynı yaklaşımları bugün zengin ülkelerde de görmek mümkündür (s.662). Meritokratik anlayış toplumdaki eşitsizlikleri artırabilir ve popüler sınıflarla orta sınıflar arasındaki farkı açabilir. Ama meritokratik bir yaklaşım doğru kullanılırsa, bireylerin toplum içinde yetenekleri ölçüsünde yer almaları sağlanarak, büyük metropollerde yaşandığı üzere, yüksek gelirle çalışan “üst orta sınıf” yaratılır. Onların sosyal kimlikleri üzerine yapılan bir çalışmaya göre bu kişiler kendilerini “eğitilmiş elitler” olarak nitelendirmektedir ve bu pozisyonları hak ettiklerini ifade etmektedir (s.665). Piketty’ye göre, demokratik toplumlar meritokratik bir vizyona dayanırsa, eşitsizlikler rant kaynaklı değil, hakkediş ve çalışma ile açıklanabilir ki, ulaşılmak istenen nokta budur.

Piketty, kitabında tarihten gelecekle ilgili dersler çıkarmak gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır. Bu çerçevede Piketty sermayenin küresel regülasyonunu sağlayan hakkaniyetli ve etkin kurumlar ile kamu politikalarının neler olması gerektiğini sorgulamıştır. Yazara göre küresel düzeyde hakkaniyetli ve etkin bir zenginlik dağılımı ancak sermaye üzerinden alınacak kademeli küresel vergi ile sağlanabilir. Böylece bir yandan sermayenin demokratik olarak şeffaflığı sağlanacak; diğer yandan ise banka sistemi ve uluslararası finansman akışı etkin bir biçimde düzenlenecektir. Sermaye üzerinden alınan vergilerin rolü sosyal devleti finanse etmek değil, eşitsizlik sarmalını önlemek ve kapitalizmi düzenlemektir. Ama vergiye bu rolleri yüklemeyen önce uluslararası düzeyde demokratik ve mali şeffaflık sağlamak gerekir. Diğer bir deyişle sermayenin vergilendirilmesinin alt yapısının kurulması gerekir. Bunun için kamunun üretimdeki, zenginliğin paylaşımındaki ve sosyal devleti inşa etmedeki rolünün, 21.yy koşullarına uygun olarak, yeniden tanımlanması gerekir. Gerçek anlamda küresel bir sermaye vergilendirme sisteminin “ *faydalı bir ütopya*”

olduğu gerçeğini kabul eden Piketty, “*hemen olmasa da, gelecekte uygulanması fikrine alışmalıyız*” diyor. (s.752).

Sermayeyi vergilendirme sürecinin alt yapısını oluşturmak için önce kamunun üretimdeki, zenginliğin dağılımdaki ve sosyal devleti 21.yy’a uyumlaştırmadaki gücü ve rolü tartışılmalıdır. (s. 752). Örneğin 2008 krizi kapitalist sistemin 1929’dan sonra karşılaşmış olduğu en önemli krizdir. Ama 2008 krizi 1929 krizi kadar yıkıcı olmamıştır, çünkü bu defa, zengin ülkelerin hükümetleri ve merkez bankaları mali sistemin çökmesine izin vermemiş ve bankaların iflasını önlemek için gerekli likiditeyi yaratmışlardır. Pragmatik gözükken bu çözüm merkez bankalarının krizlere seyirci kalmanın ötesinde bir rol oynadığını göstermiştir (s.754). Bu pragmatik çözüm “en kötüyü önlemiş” ama yapısal sorunlara kalıcı bir çözüm getirmemiştir. Krizler hem piyasanın hem de kamunun gücünü sorgulatmıştır.

Modern yeniden dağıtım mekanizmaları temel gereksinimlere ulaşmak ve hukuk mantığı çerçevesinde oluşmuştur. Modern yeniden dağıtım mekanizmaları –en azından açık bir biçimde- zenginliğin, zenginden fakire transferi değildir. Modern dağıtım mekanizmalarında kamu hizmetlerinin finansmanı ve herkes için eşit eğitim hakkı, sağlık hizmeti ve emeklilik yaratmak vardır. 20.yy’da sosyal devleti temel haklar inşa etti. Bugün de hala Avrupa düzeyinde sosyal devletin temel haklar bağlamındaki yapısının devam etmesi için geniş bir uzlaşa olduğu ifade edilebilir. Avrupa, Avrupa sosyal modeline bağlılığını her fırsatta dile getiriyor.

Sosyal devletin güçlü olması için kamunun ekonomik ve sosyal hayatta önemli bir yere sahip olması gerekir. Bunun için de devletin eğitimi, sağlığı, emekliliği finanse etme gücü olması gerekir. Devlet, harcamalarını vergi yoluyla finanse edemiyorsa borçlanma yoluyla finanse edecektir. Bu bakımdan yazar kamu borçlanması üzerinde de durmaktadır. Her ne kadar vergi ile finansman hem daha adil hem de daha etkin olduğu için tercih edilmesi gereken bir yol olsa da her zaman yeterli olmuyor. 21.yy’da pek çok zengin ülke bitmeyecek bir borçlanma içine girmiştir. Burada Piketty ilginç bir paradoksa işaret ediyor: Zengin ülkeler 1945’den bu yana olan en yüksek borçlanmayı yaşıyor (ortalama GSYİH’nın %90’ı), oysa geçiş ekonomileri, daha fakirler ama daha ılımlı bir borçlanma içindeler (ortalama GSYİH’nın %30’u). Bu durum, kamu borçlanmasının mutlak zenginlik sorunu olmadığını gösteriyor: Zengin dünya zengin; fakir olan devletler. Kamu borçlanması sermaye üzerine konabilecek vergiler, enflasyon ve tasarruf (kemer sıkma) ile azaltılabilir.

Yazar sosyal devletin fakir ülkelerdeki durumunu ele aldığı bölümde, zengin dünyanın içindeki farklılıklara dikkat çeker (s.787). Örneğin Batı Avrupa’da vergi oranlarının %45-%50’lerde sabitlendiğini, oysa ki, Japonya ve ABD’de bu oranların %30-%35’lerde kaldığını ifade ederek aynı gelişmişlik

düzeyinde farklı seçenekler olduğunu gösterir. Çok fakir ülkelerde, Sahra altı Afrika gibi, bu oranlar %10-15, orta gelirli ülkelerde % 30'lardadır. Elbette %15'lik vergi oranlarıyla yüksek bir refah düzeyi yakalanamaz. Bu çerçevede zengin ülkelerin ve uluslararası kuruluşların sorumluluk taşıması gerekir.

Sonuç olarak

Piketty, zenginliğin bölüşüm tarihinin her zaman politik olduğunu, salt ekonomik mekanizmalarla açıklanamayacağını vurguluyor ve zenginliğin dağılımında yakınsama ve ıraksama dinamiklerini kendiliğinden harekete geçiren doğal bir mekanizma olmadığını altını çiziyor. Kitap, eşitsizlik sorununu çözmeye yönelik olarak kademeli gelir vergisi üzerine yeniden düşünmek gerektiğine vurgu yaparken, bunun uluslararası işbirliği ve bölgesel ekonomik entegrasyon destekli olması gereğine de işaret ediyor.

Gelir ve servet dağılımı ile ilgili bilgiler tamamen farklı toplumların eşitsizliğe bakış açısı ve benimsedikleri politikalar ve bunları modelleyen ve dönüştüren kurumlar tarafından derlenir. Bunların gelecek on yıllarda nasıl bir şekil alacağını öngörmek kolay değildir. Bu kitabın amacı tarihin bize seçimlerin yönü ve dinamikleri hakkında yol gösterdiğini vurgulamaktır. Geçmişten gelecekle ilgili bazı anahtar deneyimler çekip çıkarmak mümkünse de, bunların yararı üzerinde çok fazla hayale kapılmamak gerektiği de vurgulanmalıdır. Çünkü tarih her zaman kendi yolunu yaratır.

Berrin Ceylan-Ataman, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.